

AZ ALBÁN NEMZETTÉVÁLÁS KEZDETEI

HORVÁTH CSABA

Miben különbözik és különbözött az albán társadalom a Balkán többi társadalmától? Miért lett az albán nemzetformálás megkésett a göröghöz, szerbhez, bolgárhoz képest? Hogyan befolyásolták Albánia megalakulását a térségben zajló nagyhatalmi játszmák?

Kulcsszavak: iszlám, kereszténység, Oszmán Birodalom, keleti kérdés.

Csaplár-Dregovics Krisztián: *Az albán nemzettéválás kezdetei (1878-1913)*. A könyv az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskolájában készített doktori disszertáció bővített és javított változata.

*

A hiánypótló munka a Balkán történelmének egyik legizgalmasabb időszakát, az 1877-1878-as orosz-török háború és az 1912-1913-as balkáni háború közti három évtizedet vizsgálja a modern albán nemzet kialakulásának szemszögéből. Ez a két háború közti időszak az egész félsziget történetében kulcsfontosságú volt. Az 1877-1878-as háborút követő rendezéssel már világossá vált, hogy az Oszmán Birodalom európai felének napjai meg vannak számlálva. Ugyanakkor teljes bizonytalanság volt abban a tekintetben, hogy a birodalom megmaradt balkáni tartományainak (Trákia, a történelmi Makedónia, Albánia és Koszovó) pontosan mi is lesz a sorsra. - Egy autonóm Makedónia és Albánia fogja lefedni e területek jó részét? Vagy az 1878-ra megszilárdult államok (Szerbia, Bulgária és Görögország) fogják egymás közt felosztani, nem hagyva helyt új nemzetek számára? Ha ők osztják fel, akkor milyen határok mentén? Hol fog húzódni a majdani bolgár-görög határ Trákiában és a történelmi Makedóniában? Részt kér-e Szerbia is a történelmi Makedónia területéből, vagy megelégszik Koszovóval? Kijut-e Bulgária az Égei-tengerre vagy Szerbia az Adriára? Ha pedig létrejön egy önálló Albánia, akkor ennek hol fognak húzódni a határai? Hozzá fog-e tartozni Koszovó, a történelmi Makedónia nyugati része és Epirosz?

A kérdés a nagyhatalmi koncert szempontjából is izgalmas, hiszen sem az Osztrák-Magyar Monarchiának, sem Oroszországnak nem érdeke hogy az oroszbarát szláv államok még az albán lakta területek bekebelezésével is erősödjenek, így mindketten érdekettek abban, hogy Albánia elkerülje a szerb hódítást. Ugyanakkor viszont e kérdésben nem járható a boszniai út –vagyis hogy Albánia a Monarchia vagy hasonló módon Olaszország védnöksége alá kerüljön- sem, hiszen mind Róma mind Bécs számára elfogadhatatlan lenne az is, hogy Albánia a másik kizárólagos befolyása alá kerüljön.

De miért került Albánia ebbe a kiszolgáltatott helyzetbe, hogy csak Bulgária, Görögország és Szerbia után évtizedekkel induljon meg nála a modern nemzetté válás, és ez által a török hatalom kihátrálásakor majdani államisága is kérdéssé váljon? Erre az albán társadalom története adja meg a választ, amelynek részletes vizsgálatában a könyv szintén hiánypótló. Az albán társadalom egyike a legérdekesebbeknek a térségben. Egyfelől az albán nyelv a görög mellett a félsziget egyetlen olyan nyelve, amelynek jelenléte nem csak a szláv nyelvek térhódítását, de a római korszakot is megelőzi, vagyis egyike Európa legősibb nyelveinek, lényegében vaskori túlélő. Ugyanakkor viszont elszigetelt földrajzi helyzete az albán társadalmat már évszázadok óta viszonylag elmaradottá tette a térséghez képest, például egészen a 20. század elejéig jelen volt itt a törzsi társadalom. A középkorban, az oszmán-török hódítást megelőző keresztény évszázadokban nem jött létre a bolgár cárok birodalmához vagy Dusan István Szerbiájához hasonló jelentőségű albán állam. Ennek oka a viszonylagos társadalmi elmaradottság mellett talán az is lehetett, hogy ekkoriban az albán lakta területeket kettészelte a római és bizánci kereszténység határa, az albánok északi fele nagyrészt kulturálisan olaszorientált római katolikus, míg déli fele bizánci kötődésű görögkeleti ortodox volt, ami az adott kor körülményei közt komoly akadályt jelentett egy egységes középkori állam létrehozásában. A török korban aztán az albán népesség nagyobbik fele végül a muzulmán vallásra tért át. Ez előnyös volt a birodalom virágzása idején, de döntő hátrányt jelentett a nemzeti egyházzal rendelkező bolgárokkal, görögökkel és szerbekkel szemben a birodalom szétesésekor. Először is, a nagyrészt szultáni szolgálatban lévő albán elit egészen addig vonakodott az elszakadástól, amíg már majdnem késő nem lett és

Albánia csak hajsza híján kerülte el a szerb-görög felosztást. Másrészt az albán népesség többségének muzulmán volta gyanússá tette őket görögkeleti ortodox szomszédai szemében, harmadrészt pedig, amikor végül mégiscsak megindult a 19. századi értelemben vett nemzetépítés, akkor három, egymással szemben egészen addig igencsak távolságtartó felekezeti közösség közt kellett összefogást elérni.

A helyzet megértéséhez fontos a millet rendszer, az oszmán birodalomban fennálló kulturális autonómiák rendszere, hiszen ez volt az a tényező, amiből az albánok fő hátránya fakadt szomszédai szemben. Míg Európa keresztény rendi-feudális államaival ellentétben az oszmán birodalom rendi jellegű tartományi autonómiát csak nagyon ritkán engedélyezett, addig felekezeti alapon széleskörű kulturális autonómiát biztosított a területén élő népcsoportoknak. Így a szerb, bolgár, görög nemzeti egyházak évszázadokon át, területi autonómia nélkül a szerb, bolgár, görög közösségi tudatok hordozóivá váltak. Ezeket nevezhetnénk egyfajta premodern kultúrnemzeteknek is, de a nyugati keresztény Európa feudális rendi nemzeteivel, saját rendi kormányzattal rendelkező tartományaival szemben ezek nem földrajzilag körülhatárolt területi egységek voltak, hanem földrajzi határok nélküli, földrajzilag egymásba mosódó közösségek. E fogalmak szerint például a görög közösség tagja volt az, aki a görög egyház tagja volt, függetlenül attól, hogy a központi görög területeken élt, vagy valamely távoli szórványban, a Duna-deltában, a Kaukázus vidékén, vagy akár Egyiptomban, és függetlenül attól is, hogy milyen volt az anyanyelve. Míg a szerbek, görögök és bolgárok számára ez a rendszer a politikai nemzettudat egyfajta premodern előképét biztosította, addig az albán népességet részekre szabdalta. A Balkán muzulmánjai a millet rendszer szerint az oszmán-török „politikai nemzet” tagjai voltak, anyanyelvtől függetlenül. Így tehát a muzulmán albánok ebben a rendszerben törököknek számítottak. A görögkeleti ortodox albánoknak a bolgárokkal, szerbekkel és görögökkel szemben nem volt saját nemzeti egyházuk, hanem mivel túlnyomórészt az albánlakta területek déli, a görög nyelvterülettel szomszédos felébe koncentráálódtak, így túlnyomórészt a görög egyház tagjai voltak. Ahogyan tehát a muzulmán albánok a millet rendszer felfogásában „törökök” számítottak, úgy a görögkeleti ortodox keresztény albánok általában „görögnek”. Az albánság e két legnagyobb felekezeti csoportjának tehát ebben a rendszerben több köze volt a törökökhöz és görögökhöz, mint egymáshoz. Az albánok harmadik csoportja, a római katolikusok nem tartoztak ugyan egyik szomszédos nemzeti egyházhoz sem, de a három albán felekezeti közösség közül ők voltak a legkisebb létszámúak, és noha a három vallás közül a katolikus a leg „nyugatosabb”, a gazdaságilag legelmaradottabbak is. (Ez utóbbi körülmény oka az volt, hogy a korábban katolikus Észak-Albániában a fejlettebb, nyitottabb területek, síkságok és tágasabb völgyek tértek át az iszlámra, a katolikus vallás pedig csak a legelszigeteltebb, legvadabb törzseknél maradt meg.)

Így tehát míg a millet rendszer a szerbek, görögök és bolgárok számára szerves alapokat jelentett modern nemzetállamaik létrehozásához, és a nemzeti egyházak szerepe ma is meghatározó ezekben az országokban, addig az albánoknál éppen ellenkező volt a helyzet. Csak a millet rendszer felfogásával való gyökeres szakítás útján lehetett elérni azt a paradigmaváltást, hogy a két nagyobb albán felekezeti közösség ne a törökök és görögök egy-egy nyelvileg elkülönülő, sajátos csoportjának tekintse magát, hanem egy közös, mind a görögöktől, mind a törököktől különálló albán közösség részének.

A fenti okok vezettek tehát a modern albán nemzettudat kialakulásának megkérdéséhez a szerbekkel, bolgárokkal és görögökkel szemben, és ez a megkérdés, a millet rendszer sajátosságaival elegyítve vetett fel az albánlakta területek teljes felosztásának a rémképét 1912-ben.

Mivel a milletrendszer felfogása szerint „nemzeti” közösségeknek nem voltak földrajzi határaik, és hiányoztak, mert így a rendszer már eleve magában hordozta a véres határháborúk lehetőségét. Mindegyik kulturális közösség a magáénak tekintett így minden olyan területet, ahol az ő felekezetéhez tartozó népesség jelentősebb arányban jelen volt. A muzulmán török hatalom Európából való kiszorítására törekvő régi-új keresztény államok a muzulmán területeket pedig egymás közti felosztásra ítélt senkiföldjének, szoros ellenőrzés alá vonandó megbízhatatlan vidékeknek tartották. Így tehát Albánia déli felét a görög nemzetépítők tekintették már kezdetől fogva majdani államuk részének, északi felére pedig –mivel ezeket a muzulmán területeket keresztény részről leginkább szerb lakta vidékekkel voltak szomszédosak- a szerbek vetettek szemet. A régi-új balkáni keresztény államoknak a millet-rendszerben gyökerező logikájából tehát az albánlakta területek szerb-görög felosztása következett volna. 1912-13-ban ez kis híján meg is történt csak az ellenérdekelte Osztrák-magyar Monarchia, Olaszország és Nagy-Britannia közbelépése hátráltatta el.

A könyv tehát egy rendkívül összetett és izgalmas nagyhatalmi játszmát elemez, melynek alapos ismerete elsőrendű fontosságú a térség történelmének megértéséhez.

*